

при суді в Мюнхені, отримує ступінь доктора юриспруденції (Тюбінген). У липні 1904 перейшов на службу до кримінальної поліції Берліна, де служив до 1931 на різних посадах. Від серпня 1914 до 1927 очолює службу розпізнавання. З 1920 викладає криміналістику в Берлінському ун-ті. Осн. праці: «Moderne Geheimschriften» (1900); «Der Schutz der Photographien und das Recht am eigenen Bilde» (1903); «Signalementslehre (System Alphonse Bertillon)» (1908, у співавт. з Р. А. Рейссом); «Verheimlichte Tatbestände und ihre Erforschung» (1924); «Учение о приметах для опознавания» (1925); «Тайна преступника и пути к ее раскрытию (к учению о судебных доказательствах)» (1925); «Практическое руководство для работников уголовного розыска» (1925, у співавт. з В. Штибером); «Введение в уголовную технику» (1926); «Kriminaltaktik und Kriminalistik» (1933); «Die Handschrift im Rechts- und Verkehrsleben: Rechtskunde für Schriftsachverständige» (1939); «Die wissenschaftlichen Grundlagen der Graphologie» (1940); «Leitfaden der Kriminalistischen Charakterkunde» (1941); «Der Beweis durch Fingerabdrücke. Leitfaden der Gerichtlichen Daktyloskopie» (1943).

Лит.: Энциклопедия криминалистики в лицах / под ред. В. Ю. Шепитько. Х., 2014.

М. В. Шепитько.

ШПИГУ́НСТВО (від нім. Spion – шпигун, споріднене слову Späher – дозорець, вивідач, розвідник, спостерігач, від Spähen – стежити, підглядати, вистежувати) – злочин, що полягає у передаванні або збиранні з метою передавання іноземній державі, іноземній

організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю, якщо ці дії вчинені іноземцем або особою без громадянства. Кримінальна відповідальність за Ш. встановлена ст. 114 КК України. Криміналістичну характеристику Ш. становлять дані щодо предмета злочинного посягання, способів учинення злочину, типових слідів, обстановки злочину і особи злочинця.

Предметом Ш. є відомості, що становлять державну таємницю, вичерпний перелік яких міститься в Законі України «Про державну таємницю». Згідно з цим Законом державною таємницею визнається певний вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Зовнішньою (матеріальною) ознакою віднесення документа, виробу або ін. матеріального носія інформації до предметів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, є наданий йому гриф секретності – реквізит матеріального носія таємної інформації, який засвідчує ступінь її секретності («особливої важливості», «цілком таємно», «таємно»). Конкретні види інформації, яка належить до державної таємниці, перелічені у Законі України «Про державну таємницю». Ними є інформація: 1) у сфері оборони; 2) у сфері економіки, науки і техніки; 3) у сфері зовнішніх відносин; 4) у сфері державної безпеки

та охорони правопорядку. Забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим звукуватимуться зміст і обсяг конституційних прав та свобод людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення.

Способи вчинення Ш. виражаються у таких діях: 1) передавання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю; 2) збирання з метою передавання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Ініціатива збирання чи передавання відповідних відомостей може належати як виконавцю, так і адресату Ш. Передавання відомостей – це їх усне повідомлення (безпосередньо, по радіо, за телефоном) іноземній державі, іноземній організації, їх представникам, вручення певних документів, виробів чи ін. матеріальних носіїв інформації (безпосередньо, через посередників, з використанням тайників тощо) або їх пересилання (з використанням поштового, електронного зв'язку, за допомогою тварин тощо). Передавання зазначених відомостей має місце у випадках, коли особа володіє ними і повідомляє (вручає) їх іноземній державі або її представнику (агенту). Способи передавання можуть бути різними (усна, письмова, безпосереднє ознайомлення з будь-якими матеріалами, передавання по радіо, телефону, з використанням тайників, кур'єрів та ін.). Для відповідальності не має значення, передаються першоджерела (напр., оригінали документів, креслення, зразки пального), їх копії чи лише відомості про

них (зліпки, макети, опис технічних систем, будь-яких об'єктів та ін.). Тому будь-які дії, виражені як у формі передавання в буквальному розумінні цього слова, так і у створенні умов для ознайомлення агента ін. держави з ними, підпадають під поняття передавання. Збирання відомостей, що становлять державну таємницю, – це будь-які випадки здобуття таких відомостей (напр., викрадення, особисте спостереження, фотографування, підслуховування телефонних розмов та ін.). Нерідко для отримання таких відомостей використовується найскладніша сучасна техніка (спеціально обладнані літаки, кораблі або автомашини, спеціально встановлені на суші чи на морі прилади для отримання розвідувальної інформації). Під час розслідування Ш. важливо встановити, що відомості, які становлять державну таємницю, були передані чи збирані для передавання саме іноземним державам, іноземним організаціям або їх представникам. Закінченим Ш. вважається з моменту початку збирання вказаних відомостей або з моменту їх передавання. Найбільш поширеними способами отримання інформації, що становить державну таємницю, є: прослуховування телефонних переговорів; викрадення документів, які містять відомості, що становлять таку таємницю, або їх копіювання; дистанційне звукове прослуховування; підкуп посадових осіб; прямий доступ до комп'ютерних банків даних; копіювання носіїв інформації; розшифровування радіовипромінювання комп'ютерів, факсів, телетайпів; візуальний контроль приміщень (через вікна); слуховий контроль через резонуючі перегородки, шибки, стіни,

батареї центрального опалення; установка мікропередавачів у приміщеннях і автомобілях; індуктивне знімання інформації з будь-яких неекраниваних провідників у приміщенні (лінії зв'язку, електроживлення, сигналізація) тощо.

Дані про особу злочинця є невід'ємною складовою частиною криміналістичної характеристики Ш. Особи, які беруть участь у Ш., як правило, володіють професійними знаннями у цій сфері, мають спеціальну підготовку і чітке уявлення про розвідувальну діяльність, метою якої є збирання та передавання секретної інформації (державної таємниці), що спеціально охороняється. Такі особи можуть виконувати конкретні спеціальні завдання. Найбільш латентним і суспільно небезпечним різновидом такої злочинної діяльності є вчинення Ш. у складі організованої групи. У таких ситуаціях певний інтерес для розроблення методики розслідування Ш. набувають питання, пов'язані з розподілом ролей в організованих злочинних групах. Склад злочинної групи поділяється на певні категорії: а) організатори; б) виконавці зі збирання відомостей, що становлять державну таємницю; в) особи, які передають іноземній державі, іноземній організації або їх представникам інформацію, що становить державну таємницю. Організатори є активними учасниками такої злочинної діяльності, керують усім процесом від початку й до кінця, створюють певні структури для прикриття протизаконної діяльності. Вони нерідко особисто очолюють подібні комерційні та ін. структури. Суб'єктом цього злочину є іноземець або особа без громадянства, які досягли 16-річного віку. Шпигун –

це особа, яка займається прихованим збором секретної інформації (державної таємниці), що спеціально охороняється. Така особа передає або збирає з метою передавання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам відомостей, що становлять державну таємницю. Шпигуном може бути як штатний працівник іноземної розвідки, так і громадянин іноземної держави або особа без громадянства. Така особа вивчає інформацію про противника або різними таємними способами (підглядання, підслуховування, у т. ч. з використанням СТЗ), або шляхом укорінення на стороні супротивника, тобто удавання себе як його прихильника, або поєднанням обох цих шляхів. Особа усвідомлює, що відомості збираються або передаються іноземній державі, організації або їх представникам, і що ці відомості є державною таємницею, яка не підлягає передаванню. Мотивами можуть бути різні спонукання: політичні переконання; корисливість; кар'єризм; помста тощо.

Типові сліди обумовлені способами вчинення таких злочинів. Збирання значених відомостей полягає в їх пошуку і добуванні (шляхом розпитування певних осіб, візуального спостереження та підслуховування, зняття інформації з каналів зв'язку, проникнення до комп'ютерних систем, виготовлення копій документів тощо), придбанні будь-яким способом (таємне чи відкрите викрадення, купівля, обмін документів чи зразків зброї, боєприпасів, макетів секретного об'єкта тощо) з наступним зосередженням їх в одному чи кількох місцях. В окремих випадках способами збирання відомостей, що становлять

державну таємницю, можуть бути «благочинні таємні» акції, спрямовані нібито на виявлення талановитих молодих учених або на визначення можливих об'єктів інвестицій (опитування, анкетування, конкурси тощо). Не виключається і такий спосіб, як використання спеціальних космічних (спутникових), повітряних, морських і наземних технічних засобів. Врахування зазначених способів учинення Ш. обумовлює певну «слідову картину», яку важливо врахувати при розслідуванні таких злочинів. Особливо слід звернути увагу на необхідність допиту свідків не лише вчинення Ш., а й можливих свідків часу, що передувє вчиненню розслідуваних такого роду злочинів. Необхідно врахувати й ін. сліди, зокрема: інформація телекамер спостереження, а також дані про телефонні з'єднання, які дозволяють встановити зв'язок злочинців, у т. ч. за допомогою білінгу.

Обстановка вчинення Ш. зумовлює врахування місця та часу її вчинення. Важливо встановити джерело походження такої інформації, конкретне місце, звідки одержані відомості, що становлять державну таємницю. У ході розслідування Ш. з'ясовуються такі обставини: де, коли і за яких обставин учинено Ш.; які конкретно відомості, що становлять державну таємницю, стали предметом злочинного посягання; де отримані такі відомості і яким конкретно способом; хто вчинив Ш.; наявність попередньої змови; характер і склад злочинної групи, ступінь її організованості, розподіл функцій між її учасниками, наявність підбурювачів і пособників; спосіб учинення Ш. та технічні засоби, що використовувалися

для збирання та передавання відомостей, що становлять державну таємницю; коло осіб, котрі мали доступ до інформації, що стала предметом злочинного посягання; обставини, що сприяли вчиненню Ш.

Для розслідування Ш. характерними є такі слідчі версії: а) щодо події злочину: Ш. дійсно мало місце; Ш. фактично не було, а заявник помиляється стосовно події злочину, або Ш. інсценовано ним самим з метою приховання факту загублення чи розтрати довірених йому документів, інформації тощо; б) щодо осіб, причетних до вчинення Ш.: злочин учинено однією особою чи групою осіб; особою з числа друзів або знайомих відповідальної особи; особою, обізнаною про місце знаходження інформації, що стала предметом злочинного посягання; особою, яка має певні професійні навички та знання; в) щодо місць можливого перебування особи злочинця: квартири; заміські дачі родичів, знайомих; готелі, вокзали та ін.; г) щодо місць знаходження викраденої інформації: сховано за місцем проживання, роботи злочинця, його знайомих, родичів; вивезено за межі країни; відправлено електронною поштою, поштовою посилкою, кур'єром тощо.

Успіх розслідування Ш. значною мірою залежить від своєчасного і правильного проведення окремих слідчих (розшукових) дій, НСРД та тактичних операцій. При розслідуванні цієї категорії злочинів найбільш характерними слідчими (розшуковими) діями є: огляд документів, огляд предметів, огляд місця події, допит підозрюваного, допит свідків, одночасний допит раніше допитаних осіб, обшук, освідування, віді-

брання зразків для порівняльного експертного дослідження, пред'явлення для впізнання, призначення необхідних судових експертиз. Судові експертизи у процесі розслідування Ш. призначаються у різному поєднанні залежно від виду інформації, способів учинення і приховування злочину. Найпоширенішими судовими експертизами при розслідуванні цієї категорії злочинів є: технічна експертиза документів, почеркознавча, дактилоскопічна, трасологічна та ін. Також можуть бути проведені судові експертизи щодо підозрюваної особи (судово-наркологічна, судово-психіатрична, судово-психологічна) та судові експертизи щодо дослідження ін. речових доказів (криміналістичні, комп'ютерної техніки та програмних продуктів та ін.).

Лит.: Качук И. Б. Коммерческая тайна: организация защиты, расследование посягательств. М., 2000; Бангишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації). К., 2010; Особливості розслідування державної зради та шпигунства (ст. ст. 111, 114 КК України). Х., 2010; Дерев'яно І. М. Оперативно-розшукове забезпечення доказування у кримінальних справах про шпигунство. Х., 2011; Шлапаченко В. М. Кримінальна відповідальність за шпигунство. К., 2015.

В. М. Шевчук.

ШПИГУНСТВО КОМЕРЦІЙНЕ – форма недобросовісної конкуренції, пов'язана із незаконним збиранням з метою подальшого використання або передавання відомостей, заволодіння якими сторонніми особами може послабити економічні позиції підприєм-

ства та завдати йому шкоду. Дані відомості охоплюються поняттям «комерційна таємниця». Склад і обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, визначаються суб'єктом господарювання. Зокрема, відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та ін. діяльністю, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання, можуть бути визнані його комерційною таємницею. Інформація, що становить комерційну таємницю, має бути зафіксована на матеріальному носії (папері, магнітному чи оптичному носії, фотонегативі чи ін. матеріальному об'єкті) та забезпечена реквізитами, що дозволяють її ідентифікувати. Це можуть бути: результати дослідів та їх протоколи, дані про якість матеріалів, документація з виготовлення продукції, креслення, формули та рецепти, статистичні розрахунки, звіти про виготовлену продукцію або надані послуги, картотеки та електронні бази даних клієнтів, відомості про організацію виробництва, методи реклами, інформація про джерела фінансування тощо. У деяких ситуаціях інформація, що становить комерційну таємницю, може втілюватися у предметах – виробках, блоках, агрегатах, приладах і речовинах. Однак і в даному випадку для визнання відомостей, втілених у предметах, комерційною таємницею необхідно, щоб інформація була попередньо задокументована у встановленому порядку. Інформація являє комерційну таємницю за наявності ознак: 1) має дійсну або потенційну комерційну цінність через необізнаність з нею третіх осіб; 2) до неї не існує віль-

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2
В27

Редакційна колегія 20-го тому:

В. Ю. Шепітько (голова),
В. А. Журавель (заступник голови),
В. О. Коновалова, В. В. Тіщенко,
В. М. Шевчук, Б. В. Щур

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. — .
ISBN 978-966-937-048-8

Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2018. — 952 с. : іл.

ISBN 978-966-937-250-5

Видання є систематизованим зведенням про поняття, категорії, теорії та вчення криміналістики, судової експертизи та юридичної психології, їх окремі засоби, прийоми, методи та рекомендації. Розглядається теоретико-методологічне підґрунтя наукових концепцій та практика реалізації криміналістичних, психологічних та експертних методів, методик і технологій. Наводяться відомості про наукові та інші видання з криміналістики, судової експертизи та юридичної психології. Надаються довідкові дані про відомих українських та зарубіжних учених.

Розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, співробітників органів кримінальної юстиції, судових експертів, судових психологів, а також усіх, хто цікавиться проблемами криміналістики, судової експертизи та юридичної психології.

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2

ISBN 978-966-937-250-5 (т. 20)
ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2018
© Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, 2018
© Національний юридичний університет імені Яро-
слава Мудрого, 2018
© Видавництво «Право», 2018